

Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра туризму і рекреації

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

Методичні рекомендації до вивчення дисциплін

для студентів денної форми навчання
спеціальності 103 «Науки про Землю» (Географія)
освітнього ступеня «Бакалавр»

Мукачево
МДУ-2017

УДК 911.3:33+30(072)(075.8)

*Розглянуто та рекомендовано до друку науково-методичною радою
Мукачівського державного університету*

протокол № __ від _____ 2017 р.

*Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри туризму і рекреації
протокол № 8 від 04.12.2017 р.*

Укладач

Лужанська Т.Ю. - к.геогр.н., доцент кафедри туризму і рекреації МДУ

Рецензент

Мілашовська О.І. - д.е.н., професор кафедри готельно-ресторанної справи МДУ

P31

Регіональна економічна і соціальна географія: методичні рекомендації до вивчення дисципліни для студентів денної форми навчання спеціальності 103 «Науки про Землю» (Географія) ОС «Бакалавр» / укладач Т.Ю. Лужанська – Мукачево: МДУ, 2017. - 42 с. (1,7 д.а.)

Анотація.

Методичні рекомендації містять вступ, короткий конспект тем, тестові завдання, матеріали для забезпечення і організації індивідуальної роботи студентів, рекомендовану літературу.

© МДУ, 2017

ЗМІСТ

	ст
1. Вступ	4
2. Теми дисципліни та завдання до них	5
3. Матеріали для забезпечення і організації індивідуальної роботи студентів	34
4. Критерії оцінювання індивідуальної роботи студентів	38
5. Список рекомендованої літератури	41

ВСТУП

Регіональна економічна і соціальна географія – це науково-прикладна дисципліна, що займається розробленням наукових засад територіальної організації суспільства, дослідження територіального та комплексно-пропорційного аспектів розвитку продуктивних сил. Це передбачає глибоке вивчення процесу взаємодії суспільства з природою, розміщення виробництва, розселення населення, організації території з урахуванням природних, соціальних, економічних і екологічних чинників, прогнозування розвитку регіонів світу.

Регіональна економічна і соціальна географія світу вивчає територіальний (міжнародний) поділ праці, розміщення продуктивних сил у межах окремих регіонів, регіональну політику, територіальну організацію виробництва, геополітику і геостратегію регіонів світу, просторові соціально-економічні пропорції, територіальні соціально-економічні структури, транспортні та інфраструктурні мережі і системи, а також системи розселення та інші аспекти просторової організації суспільства у межах регіонів світу.

Мета навчальної дисципліни: оволодіти знаннями з регіональної економічної і соціальної географії світу; сформувати сучасне суспільно-географічне мислення та системи спеціальних знань з проблем економічного і соціального розвитку як окремих розвинених країн, так і регіонів з відповідною природно-ресурсною базою, людським потенціалом, галузево-територіальною структурою, набуття умінь аналізу галузевої і територіальної структури адміністративно-територіальних одиниць, окремих країн, регіонів та визначення їх основних напрямів економічного і соціального розвитку.

Завдання курсу полягають у вивченні закономірностей територіальної організації країн світу в постіндустріальний та інформаційний період їх розвитку, які супроводжуються глобальними інтеграційними та дезінтеграційними процесами, а також демографічними, соціальними, економічними та іншими проблемами, які повинні розглядатися як на рівні територіальних масивів окремих країн, так і регіонів світу, вказуючи при цьому на існуючі контакти та перспективи зв'язків з Україною.

В результаті вивчення даного курсу студент повинен

- **знати:** теоретичні засади регіональної економічної і соціальної географії, стан суспільно-географічного розвитку країн світу на етапі становлення постіндустріальних та інформаційних суспільств, проблеми їх розвитку, особливості інтеграції і формування галузево-територіальних структур, а також існуючі зв'язки та перспективи їх розвитку з Україною;

- **вміти:** аналізувати галузево-територіальну структуру країн в період встановлення постіндустріального, інформаційного суспільства, суспільно-географічні проблеми їх розвитку, визначати місце країн на економічній і політичній карті світу, порівнювати рівень суспільно-географічного розвитку країн та характеризувати їх територіальні відмінності.

ТЕМА 1. ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ СВІТУ

Регіональна економічна і соціальна географія світу є однією з галузей географічної науки, головне завдання якої полягає в тому, щоб обґрунтувати шляхи удосконалення територіальної (просторової) організації суспільства; формування територіально-виробничих комплексів у конкретних природних та соціально-економічних умовах; вирівнювання соціальних відмінностей у країнах світу. Як навчальна дисципліна вона дає науково обґрунтоване уявлення про характер взаємодії суспільства та природи, про форми і тенденції розвитку територіальної організації у регіонах світу.

Регіональна економічна і соціальна географія світу є складовою частиною соціально-економічної географії і являє собою науку про закономірності територіальної організації суспільного виробництва, просторових процесів та форм організації життя людей у конкретних регіонах та країнах світу.

Особливість регіональної економічної і соціальної географії світу полягає у використанні синтетичного (комплексного) підходу до дослідження різних об'єктів, процесів та явищ. Вона синтезує соціально-економічні та екологічні аспекти розвитку країн та регіонів, що виявляються як у просторі, так і за часом. На сучасному етапі регіональна економічна і соціальна географія використовує такі історично утворені загальні методологічні підходи, як просторовість, комплексність, глобальність, конкретність.

Об'єктом дослідження регіональної економічної і соціальної географії світу виступає суспільство і його складові – регіональне господарство, населення регіонів світу, територіальні соціальні структури, світогосподарські зв'язки, міжнародний поділ праці тощо.

Предметом дослідження регіональної економічної і соціальної географії світу є особливості й закономірності просторової організації суспільства та його складових на рівні регіонів світу. Вивчення соціально-економічних процесів у територіальному вимірі передбачає вивчення їх з позицій розміщення, взаєморозташування, взаємодії і просторових відносин, причинно-наслідкових зв'язків. Предметом дослідження даної навчальної дисципліни виступають географічні проблеми просторової організації регіональної економіки, сукупність проблем соціального розвитку в їх територіальному виразі, територіальна організація соціального життя, просторові суспільні системи.

Регіональна економічна і соціальна географія світу тісно співробітничає з *фізичною географією*, інформація якої необхідна для господарської оцінки природних умов і ресурсів, аналізу їх раціонального використання. Це співробітництво найяскравіше виявляється у країнознавчому напрямку, що характеризує окремі регіони і країни, і має виняткове значення в дослідницькій роботі по виявленню залежностей: тектонічної будови території та районів видобутку корисних копалин, кліматичних умов та типів ведення сільського господарства, географічного положення та найбільш розвинених видів транспорту тощо.

Для регіональної економічної і соціальної географії світу як суспільної географічної дисципліни дуже важливі висновки *економічної теорії*, науки, що має для регіональної географії загальнотеоретичне значення. *Галузева економіка*, вивчая умови виробництва, розвитку і організацію окремих, у тому числі вузьких, галузей господарства, досліджуючи їх техніко-економічні особливості, принципи і фактори розміщення по багатьом питанням контактує з регіональною економічною і соціальною географією світу.

Дуже тісно регіональна економічна і соціальна географія світу взаємодіє із *країнознавством*, яке систематизує різноманітні дані про природу, населення, господарство, культуру і соціально-політичну організацію країн світу. Країнознавство складає основну фактажну базу для регіональної економічної і соціальної географії світу. Саме країнознавство бере участь у створенні географічної «картини» регіонів і світу, створюючи «візитні картки» регіонів і країн.

Тісні зв'язки у регіональної економічної і соціальної географії світу з *географією світового господарства*, яке надає теоретичну базу для проведення комплексної характеристики господарства регіону, розміщення його продуктивних сил, основних зовнішньоекономічних зв'язків тощо.

Також регіональна економічна і соціальна географія світу використовує дані *статистики*, оброблюючи їх з метою географічного аналізу і подальшого дослідження.

При вивченні населення окремих регіонів регіональна економічна і соціальна географія світу використовує дані *демографії*, *етнографії*, *географії населення*, *соціологічних досліджень* в області населення, в тому числі, про умови його життя, відтворення, трудової діяльності та відпочинку.

Також тісно регіональна економічна і соціальна географія світу пов'язана з такими прикладними географічними науками, як *політична географія*, *рекреаційна географія*, *географія сфери послуг* та ін.

Для регіональної економічної і соціальної географії світу, як географічної науки, велике значення має *економічна картографія*. Економічна карта є органічною частиною і інструментом економіко-географічного дослідження будь якої території та його результатом.

Базовим поняттям курсу виступає «регіон». **Регіон** (лат. regio, regionis – область, округ) – *певна історико-географічна область, що об'єднує території не менше двох країн, має досить конкретно визначені межі і відносно спільні природні, історичні, соціально-культурні та господарські особливості*.

Виділяють регіони різного масштабу. На глобальному (світовому) рівні виділяють фізико-географічні регіони – континенти. Економічний підхід лежить в основі виділення економічних регіонів світу (Західна Європа, країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Близькосхідний регіон тощо). Є також наукові підходи до диференціації світу, що ґрунтуються на застосуванні історичних, цивілізаційних, соціальних, культурних, етнічних, конфесійних, лінгвістичних та інших критеріїв.

В якості вихідної одиниці регіональної диференціації світу розглядають *історико-географічний регіон*, тобто територію більш або менш цілісну в

історичному, географічному, політичному, культурному та господарському відношенні. Подібні регіони відзначаються різним ступенем внутрішньої єдності, а часто штучно роз'єднані: все це залежить від їх історичної долі і типу цивілізацій, що склалися, перебігу етнічних процесів, напрямку господарських зв'язків, розвитку транспортних шляхів тощо. Характеристика кожного регіону базується на визначенні його географічної специфіки, тобто територіальних відмінностей. Головне у географічній специфіці регіонів – особливості розміщення населення, природно-ресурсного потенціалу та господарства на різних етапах історичного розвитку. Наприклад, в Азії зберігся малюнок розміщення суспільно-економічних даностей, що виник багато тисячоліть тому. В Європі його вік значно молодший, а в Африці, та особливо в Америці та Австралії, у сучасному вигляді він став формуватися всього лише декілька століть тому, в результаті європейської колонізації.

Важливим регіональним аспектом є поняття «економічного простору», під яким розуміють територіальну сукупність господарських зв'язків. В Європі він єдиний у силу відносно невеликих масштабів регіонів, відсутності істотних внутрішніх перешкод та особливостей історичного розвитку. В інших регіонах картина повністю інша (наприклад, у Латинській Америці, регіонах Африки, Азії), там регіони досить слабо економічно пов'язані один з одним.

Дотепер не існує єдиного уніфікованого підходу до виділення регіонів світу. Простежуються суттєві розбіжності у виділенні історико-регіональних одиниць (табл. 1).

Таблиця 1

Сучасні підходи до регіонального поділу світу

Частина світу, континент	І.О. Родіонова	Б.П. Яценко	П.О. Масляк, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко	В.П. Максаковський
<i>Європа</i>	1. Західна; 2. Центральна і Східна.	1. Західна; 2. Центральна; 3. Східна.	1. Північна; 3. Південна; 2. Західна; 4. Східна.	1. Середня; 3. Південна; 2. Північна; 4. Східна;
<i>Азія</i>	1. Південно- Західна; 2. Південна; 3. Південно- Східна; 4. Центральна і Східна.	1. Північна; 2. Центральна; 3. Південно- Західна; 4. Південна; 5. Південно- Східна; 6. Східна;	1. Південно- Західна; 2. Південна; 3. Південно- Східна; 4. Східна і Центральна.	1. Південно- Західна; 2. Південна; 3. Південно- Східна;
<i>Африка</i>	1. Північна; 2. Західна і Центральна; 3. Східна; 4. Південна.	1. Північна; 2. Тропічна та Південна.	1. Північна; 2. Західна і Центральна; 3. Східна і Південна.	1. Північна; 2. Західна; 3. Центральна; 4. Східна; 5. Південна.
<i>Америка</i>	1. Північна; 2. Карибські країни; 2.1. Мексика;	1. Англо-Америка; 2. Латинська.	1. Північна; 2. Центральна; 3. Південна.	1. Північна; 2. Латинська: 2.1 Мексика; 2.2. Центральна;

	2.2. Центральна; 2.3. Вест-Індія; 3. Південна: 3.1. Андські країни; 3.2. Ла-Платські країни.			2.3. Вест-Індія; 2.4. Північний схід Півд. Америки; 2.5. Країни басейну Ла-Плати; 2.6. Андські країни.
Австралія та Океанія	1. Австралія; 2. Океанія.	Австралія та Океанія.	Австралія та Океанія.	Австралія та Океанія.

Так, у Європі традиційно виділяють Західну, Північну та Південну Європу. Але після знищення соціалістичної ідеології та послідуючого розпаду ряду колишніх соціалістичних держав, “монолітна” Східна Європа не має більше тієї єдності та спільності, що була раніше, і цей великий регіон доцільно розбити на два: Східну Європу (в якій залишилися Європейська частина Росії, Україна, країни Прибалтики, Білорусь, Польща та ін.) та Південно-Східну Європу (куди ввійшли країни південного “блоку”: Болгарія, країни колишньої Югославії, Румунія, Молдова тощо).

Азію традиційно поділяють на Південно-Західну (або Близький та Середній Схід), Південну, Східну, Південно-Східну. Території цих регіонів давно склались, і кожний з них охоплює країни, які тяжіють до відповідних географічних регіонів Азії. Представляється доцільним виділення п'ятого регіону – Північна та Центральна Азія, до якого ввійшли азіатські країни та території колишнього Союзу (Азіатська частина Росії, Казахстан, країни Середньої Азії).

В Америці виділяються два великих регіони – Північна Америка або Англо-Америка та Латинська Америка, яка розподіляється на два субрегіони: Середня Америка (входять Мексика та країни Центральної Америки і Вест-Індії) та Південна Америка, що складається з Андських країн та країн Амазонії і Ла-Плати.

Африку згідно з історичними, культурно-етнічними, географічними аспектами традиційно поділяють на п'ять регіонів: Північний, Західний, Центральний, Східний та Південний.

До історико-географічного регіону Австралія та Океанія входять материк Австралія та всі острівні держави і території Тихого океану.

Різниця в природних умовах, економічна й культурна специфіка сформували всередині регіонів окремі, відносно єдині території, більш низького рангу – **субрегіони**. Найбільш яскраво вони виражені в Азії (Близький Схід, Середній Схід, Закавказзя, Далекий Схід, Середня Азія та ін.), і в меншій мірі в Європі (Прибалтика, Скандинавія, Британські острови, Балкани тощо).

На карті світу виділяють наступні історико-географічні субрегіони, що об'єднують країни за ознаками сусідства, спільності історичного і господарсько-культурного розвитку:

- **Близький Схід** – знаходиться на стику Азії і Північної Африки. Включає Єгипет, Судан, Ізраїль, Сирію, Ліван, Туреччину, Ірак, Кіпр, країни Аравійського півострова і невеличкі держави Перської затоки;

- **Середній Схід** – Іран, Афганістан. Іноді в цей субрегіон включають також і країни Близького Сходу;
- **Скандинавія** – Данія, Норвегія, Швеція, Ісландія;
- **Сахель** (араб. – узбережжя, берег пустелі) – Мавританія, Сенегал, Малі, Буркіна-Фасо, Нігер, Чад, Судан, частково Ефіопія і Сомалі;
- **Закавказзя** – Грузія, Вірменія, Азербайджан;
- **Середня Азія** – Туркменістан, Узбекистан, Таджикистан, Киргизія;
- **Далекий Схід** – входять країни східної Азії: схід Росії, Китай, КНДР, Південна Корея, Японія, Монголія, Тайвань;
- **Магриб** – (араб. – захід) – Туніс, Алжир, Марокко (власне Магриб), а також Лівія, Мавританія, Західна Сахара, які разом утворюють «Великий Магриб»;
- **Левант** – об'єднує країни східного узбережжя Середземного моря: Сирія, Ліван, Ізраїль, Палестина, Кіпр;
- **Прибалтика** – Литва, Латвія, Естонія.

Таким чином, диференціація світу на історико-географічні регіони є найбільш природною. Вона дає змогу для універсального їх вивчення з урахуванням природних, історичних, культурних, господарських, та інших особливостей, що в свою чергу, має не тільки загальнонауковий, але й прикладний інтерес.

Тестові завдання

1. Поділ країн світу за площею або чисельністю населення є:

- а) регіоналізацією;
- б) класифікацією;
- в) концентрацією;
- г) районуванням;
- д) типізацією

2. Держава – це:

- а) територія, обмежена політичними кордонами, яка може мати суверенітет або бути залежною;
- б) територія, обмежена політичними кордонами, яка сама здійснює суверенітет;
- в) територія, обмежена кордонами, яка знаходиться під політичним або військовим контролем однієї із суверенних держав.

3. З наведеного переліку виділіть залежну територію:

- а) Гібралтар;
- в) Нігерія;
- г) Індія;
- д) Бразилія

4. З наведеного переліку виділіть залежні території:

- а) Нова Каледонія;
- б) Західна Сахара;
- в) Ватикан;
- г) Нова Зеландія

5. Знайдіть помилковий вислів:

- а) Сан-Маріно – це держава анклав;
- б) Фарерські острови – самоврядна територія у складі Данії;
- в) Іспанія – президентська республіка;
- г) Австрія входить до Європейського Економічного Співтовариства;
- д) Калінінградська область є ексклавом російської території

6. На території півострову Індокитай і численних островах Малайського архіпелагу розміщена:

- а) Південна Азія;
- б) Південно-Східна Азія;
- в) Східна Азія;
- г) Індонезія;

7. Азійський макрорайон за Бейдиком О. складається з:

- а) 7 мезорайонів;
- б) 6 мезорайонів;
- в) 8 мезорайонів;
- г) 3 мезорайонів

8. За якою ознакою об'єднані в одну групу такі країни: Індія, Пакистан, Бангладеш?

- а) країни – колишні колонії Великобританії.
- б) країни з найвищим рівнем економічного розвитку.
- в) сучасні колонії.
- г) іспаномовні країни.

9. Найбільше об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО з країн Південно-Східної Азії мають:

- а) Індонезія;
- б) Таїланд;
- в) Філіппіни.

10. Бангкок, Сінгапур є найпривабливішими туристичними містами:

- а) Південно-Східної Азії;
- б) Східної Азії;
- в) Південної Азії;
- г) Центральної Азії

11. Вихідною одиницею регіональної диференціації світу є:

- а) історико-географічний регіон;
- б) історико-політичний регіон;
- в) історико-культурний регіон;
- г) політико-правовий регіон;

12. Більшість „нових індустріальних країн” знаходиться:

- а) у Центральній Європі та на Близькому Сході.
- б) у Південно-Східній Азії та Латинській Америці.
- в) у Південній та Південно-Західній Азії.
- г) в Океанії та Північній Африці.

13. НІК «першої хвилі»:

- а) Південна Корея;
- б) Пакистан;
- в) Єгипет;
- г) Тайвань

14. До десятки перших за людністю країн світу належать:

- а) Китай, Індія, США, Індонезія, Бразилія, Пакистан.
- б) Китай, Індія, США, Росія, Україна, Польща.
- в) Китай, США, Бразилія, Франція, Великобританія, Італія.
- г) Китай, Індія, США, Туреччина, Німеччина, Монголія.

15. До найновіших концепцій регіональної економічної і соціальної географії належить:

- а) концепція глобальних (світових) міст;
- б) концепція проблемного країнознавства;
- в) теорія регіонального розвитку;
- г) теорія економічного районування

16. 21% пам'яток зі списку світової спадщини ЮНЕСКО знаходяться у:

- а) Північній Америці;
- б) Азії;
- в) Африці;
- г) Австралії та Океанії

17. Встановіть відповідність між містами та регіонами світу і видами туризму

1 релігійний туризм	А Мекка, Саудівська Аравія
2 спортивний туризм	Б Давос, Швейцарія
3 лікувально-оздоровчий	В Інсбург, Австрія
4 діловий туризм	Г Мертве море, Ізраїль

18. Встановіть відповідність між країнами та основними культурно-рекреаційними об'єктами цих країн

1 Франція	А Неаполь
2 Греція	Б Сен-Троpez
3 Єгипет	В Шарм-ель-Шейх
4 Італія	Г Акрополь
	Д Баден-Баден

19. Встановіть відповідність між регіонами світу та їх привабливістю

1 Китай	А вигідне стратегічне розміщення, кваліфікована робоча сила
2 Східна Європа	Б наявність природних ресурсів
3 Близький Схід	В найбільший потенціал завдяки масштабам, політичній стабільності, зростанню виробництва
4 Центральна і Південна Америка	Г відродження економік, високий рівень урбанізації, але різкі відміни у освітньому рівні населення
	Д високорозвинена економіка

20. Приведіть у відповідність країни та регіони, в яких вони знаходяться.

Країни:

Регіони:

1) Франція	А) Південна Азія
2) Польща	Б) Південна Америка
3) Саудівська Аравія	В) Західна Європа
4) Бразилія	Г) Центральна Європа
	Д) Південно-Західна Азія

21. Приведіть у відповідність країни та регіони, в яких вони знаходяться.

Країни:

Регіони:

1) Китай	А) Південно-Східна Азія
2) Індія	Б) Північна Африка
3) Індонезія	В) Південна Азія
4) Єгипет	Г) Південно-Західна Азія
	Д) Східна Азія

22. Приведіть у відповідність країни та регіони, в яких вони знаходяться.

Країни:

Регіони:

1) Туреччина	А) Середня Америка
2) Японія	Б) Північна Америка
3) Нова Зеландія	В) Південно-Західна Азія
4) Канада	Г) Австралія та Океанія
	Д) Східна Азія

23. Приведіть у відповідність країни та регіони, в яких вони знаходяться.

Країни:

- 1) Німеччина
- 2) Південна Корея
- 3) Ізраїль
- 4) Мексика

Регіони:

- А) Південно-Західна Азія
- Б) Середня Америка
- В) Східна Азія
- Г) Південна Америка
- Д) Західна Європа

24. Встановіть відповідність між країнами та їх столицями

1 Бангладеш	А Джакарта
2 Бутан	Б Дакка
3 Бахрейн	В Манама
4 Індонезія	Г Тхімпху
	Д Ханой

25. Встановіть відповідність між країнами та їх столицями

1 Аргентина	А Розо
2 Венесуела	Б Тегусігальпа
3 Гондурас	В Джорджтаун
4 Домініка	Г Каракас
	Д Буенос-Айрес

26. Встановіть відповідність між країнами Океанії та їх столицями

1 Мікронезія	А Апія
2 Нова Зеландія	Б Веллінгтон
3 Самоа	В Нукуалофа
4 Тонга	Г Сува
	Д Полікір

ТЕМА 2. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ СВІТУ

Становлення і розвиток регіональної економічної і соціальної географії світу невід'ємно пов'язані з зародженням і історичним розвитком всієї соціально-економічної географії.

Виникнувши у глибокій давнині, економіко-географічна наука пройшла довгий шлях свого розвитку. Зародження географічного знання тісно пов'язано з появою перших античних держав (цивілізацій) стародавності (середина IV тисячоліття до н.е.). Свого розквіту антична географія досягла у Давній Греції і Давньому Римі завдяки працям Геродота, Аристотеля, Страбона, Птолемея і цілого ряду інших видатних вчених даної епохи. Наука про землю того періоду (завершився фактично тільки у XV-XVI ст.) була єдиною за структурою та описовою за суттю. У неї були присутні тільки деякі елементи економічної географії і перші зачатки ідей районування.

Як першу теоретичну працю з географії називають “Всесвітню географію” голландського географа Бернхардуса Вареніуса (Варена) (1622-1650), в якій він вперше поділив географію на загальну (систематичну) і регіональну. Регіональну географію він назвав власне географією, яка вивчає земні властивості країн (кордони, конфігурації, розмір, рельєф, природні властивості), небесні властивості (астрономічні характеристики і клімат), людські властивості (населення, його життєдіяльність, прибутки, науки і мистецтво, чесноти і злобу, дотепність, звичаї, слово і мову, політичний устрій, населенні пункти тощо). Регіональну географію Вареніус називав порівнювальною, тобто такою, яка розглядає властивості у порівнянні одного місця з іншим.

Процес обособлення економічної географії як самостійної дисципліни почався на рубежі XVI ст. Бурхливий розвиток продуктивних сил та епоха географічних відкриттів стимулювали ріст емпіричного (що базується на спостереженні, збиранні і систематизації фактів) знання про населення і господарство різних країн.

У XVIII ст. утворюються перші національні економіко-географічні наукові школи і в першу чергу німецька, французька, російська.

Німецька школа описового державознавства (або школа камеральної статистики) зародилася в німецьких університетах в XVII-XVIII ст. Тут всім студентам необхідно було заучувати напам'ять чисельні відомості про країни і міста, території, їх населення, господарство, державний устрій, армії, фінанси і ін. Характерними рисами цього напрямку була перевантаженість фактами і слабкість просторового аналізу зв'язків між ними.

Особливе значення у розвитку світової географії того часу належить видатному німецькому географу Олександру Гумбольту (1769-1859). Головною областю його досліджень була Центральна і Південна Америка, де він вивчав природу і господарство Венесуели, Куби, Колумбії, Еквадору. Досліджував він також і природу Уралу, Алтаю, Каспійського моря. О. Гумбольта справедливо вважають одним з засновників наукового країнознавства, творцем

порівняльного методу в географії. У цей же час працював інший видатний німецький географ Карл Ріттер (1779-1859), який створював історичні концепції, згідно з якими історія народів залежить від розвитку природного середовища. Він прагнув кількісно оцінити просторові відношення: географічне положення, конфігурації країн, природних областей землі тощо. К.Ріттер фактично наблизився до розуміння системи просторових відносин, вивчення якої актуально і зараз.

Французька школа географії людини характеризується яскраво вираженою країнознавчою спрямованістю. Основи цієї школи були закладені Видалем де ла Бланшем (1845-1918) і для неї було характерно велике мистецтво опису. У французькому країнознавстві була відсутня тверда і обґрунтована схема характеристики території. Матеріал викладався таким чином, щоб читач відчув “аромат” території. Географи французької школи країнознавства вивчали у першу чергу зовнішній вираз у ландшафті діяльності людини. Тому в працях представників цієї школи перевага віддавалася сфері, де людина тісніше всього була пов’язана з природою, більш всього від неї залежала.

В ХХ ст. особливо почала розвиватися соціально-економічна географія, зокрема в Англії, Франції, Німеччині, США. У Німеччині в середині століття панівною стала теорія геополітики на чолі з Карлом Гаусхофером. В Англії вперше було виділено так звані функціональні райони, розгорнуто дослідження територій на основі великомасштабних карт з практичними цілями. В США основний напрямок досліджень був сконцентрований на вирішенні проблем екології людини, регіональних дослідженнях, історичній географії, у тому числі на проблемах послідовності освоєння території і функціональної організації життєвого простору, вирішенні політико- і військово-географічних проблем.

Ще у довоєнні роки проявився інтерес і до розробки питань теорії: типології країн, економічного районування, критиці західних теорій розміщення продуктивних сил (Л.Я. Зиман, К.П. Пяртлі з Київського університету).

Нові і широкі проблеми стали перед економічною географією зарубіжних країн після війни. Розкол світу на дві ідеологічні системи, формування соціалістичного табору, розпад колоніальної системи, а також глобальні проблеми епохи НТР – все це призвело до появи комплексного і проблемного характеру досліджень зарубіжного світу. Зросла в наступні роки і увага до типології зарубіжних країн (В.В. Вольський). Значний внесок у розвиток країнознавства і регіональної економічної і соціальної географії в цей період внесли В.В. Покшишевський, Ю.Д. Дмитревський, І.М. Маєргойз, Б.М. Семевський, О.О. Мінц та багато інших. Значною віхою у розвитку регіонального країнознавства стало видання 20-ти томної серії “Країни і народи” (1970-1985).

В наступні десятиріччя кінця ХХ ст. була проведена чимала робота по вивченню і опису окремих регіонів і країн світу. Певний внесок у соціально-економічні дослідження Європи внесли вчені І.А. Вітвер, І.М. Маєргойз, С.І. Ледовських, С.Б. Лавров, О.Е. Слука, Л.Р. Серебрянський та інші; у дослідженні зарубіжної Азії – К.М. Попов, Л.І. Боніфатьєва, Г.В. Сдасюк та

інші; у дослідженні Африки – М.С. Розін, Ю.Д. Дмитревський, М.Б. Горнунг та інші; у дослідженні Північної Америки – В.П. Ковалевський, В.М. Гохман, Г.О. Агранат, Л.В. Смирнягін, Л.М. Карпов та інші; у дослідженні Латинської Америки – І.А. Вітвер, В.В. Вольський, Я.Г. Машбиць, А.О. Долініна, Р.О. Піменова та інші; у дослідженні Австралії та Океанії – І.Ф. Антонова та інші.

Історія країнознавства і регіональної економічної і соціальної географії світу в *Україні* нараховує декілька століть.

Економіко-географічні дослідження території України були зафіксовані в працях Геродота (490 (480)–425 до н.е.), Страбона (64(63) до н.е.–23(24) н.е), К. Птолемея (90-160) та інші. Деякі аспекти економіко-географічного опису України трапляються в працях літописців Київської Русі, яка була прабатьківщиною України.

Основним напрямком розвитку економічної і соціальної географії в Україні була антропогеографія, яка досліджувала географію людини відносно всіх географічних явищ. Вона вивчала просторові відносини держав і народів, їхні зв'язки з природним середовищем. Основними представниками цього напрямку були: В.Г. Григорович-Барський (1701-1747), який 24 роки мандрував і досліджував історію, господарство і культуру деяких країн Західної Європи і Близького Сходу; П.П. Чубинський (1839-1884), який займався етнографічно-статистичними дослідженнями території України, Білорусі та Молдови; А.С. Синявський (1866-1951) великий внесок зробив у розвиток теорії і методології української економічної географії, особливо у теорію економічного районування, є одним з перших національних геополітиків – досліджував геопросторові інтереси України на Близькому Сході (Єгипет, Сирія) та безпосередньо біля кордонів України (Польща, Румунія). Він велику увагу звертав на вивчення світового господарства, яке вважав не просто сумою національних комплексів окремих країн, а їх взаємопов'язаною єдністю, що виражена через систему обміну у глобальному масштабі. Видатний український економіст, демограф, економіко-географ В.В. Садовський (1886-1947) в своїх працях, присвячених актуальним проблемам економічної географії України і світу, економіки, соціології, демографії, розкриває зв'язок між світовим і національним господарствами як діалектичне відношення цілого і частини. Завданням регіональної економічної географії, на думку В. Садовського є дослідження господарства держав і окремих територій. В останньому випадку він приходить до категорії економічного району, дає їй своє трактування.

У післявоєнний період в українській географії спостерігався спад у вивченні країн і регіонів світу. В географії став домінувати україноцентричний підхід, в основному всі дослідження були направлені на вивчення природи та господарства України.

Відомий український географ, академік, засновник кафедри економічної географії Київського університету К.Г. Воблій (1876-1947) досліджував проблеми економічної географії промисловості України, міграції населення, розвитку продуктивних сил, значну увагу приділяв вивченню Великого Дніпра, розробив наукову схему економічного районування України. Видатний український економіко-географ О.Т. Діброва (1904-1973) займався

дослідженням Київської, Житомирської та Чернігівської областей, розробив схему економічних районів України, яка широко враховувала природно-історичні особливості. Неоціненний внесок у розвиток української економіко-географічної науки відомого українського академіка-географа М.М. Паламарчука (1916-2000), який у сучасну науку увійшов як засновник школи економіко-географів, що працюють у галузі територіальної організації виробництва і комплексоутворення в промисловості та сільському господарстві, створив концепцію суспільно-територіального комплексу, займався глибоким і всебічним вивченням теорії сучасної економічної і соціальної географії України, дослідженнями геополітичного положення України та її національних інтересів.

Після одержання Україною незалежності почався новий, бурхливий етап у розвитку економічної і соціальної географії. Головний напрямок досліджень у цей період – вивчення продуктивних сил держави, особливості соціально-географічного і економіко-географічного дослідження України, розробки теорії економічного районування території України (Ф.Д. Заставний, П.О. Масляк, Я.Б. Олійник, М.Д. Пістун, О.І. Шаблій, П.Г. Шищенко та ін.).

Вивчення економічної і соціальної географії зарубіжних країн в Україні розвинене недостатньо. Здебільшого це зумовлено недавньою “закритістю” України від держав далекого зарубіжжя, складністю в одержанні первинної інформації для аналізу. Але в останнє десятиріччя намітився певний прорив у розвитку вітчизняної регіональної і країнознавчої географії. У цьому напрямку відзначився відомий український економ-географ В.М. Юрківський, яким виконані змістовні роботи з географії США (1988), Статистичний довідник країн світу (1999), підручник з регіональної економічної і соціальної географії закордонних країн (2000). Останнім часом вийшли праці П.О. Масляка, Я.Б. Олійника, А.В. Степаненко (“Словник-довідник учня з економічної і соціальної географії світу, Київ, 1996), Б.П. Яценко (“Економічна і соціальна географія світу”, Київ, 1997), Є.П. Качана (“Розміщення продуктивних сил зарубіжних країн”, Тернопіль, 1993), С.П. Кузика (“Соціально-економічна географія світу”, Тернопіль, 1998) та інші.

Тестові завдання

1. До українських учених, які розробляли теорію регіоналістики, належать:
 - а) С.Рудницький;
 - б) С.Ниммік;
 - в) О.Шаблій;
 - г) М.Лисенко

2. Скільки суверенних держав налічується в даний час на політичній карті світу?
 - а) близько 100;
 - б) близько 150;
 - в) понад 190;
 - г) понад 250.

3. Основними просторовими властивостями території держави є її:

- а) конфігурація;
- б) розміри;
- в) потенційність;
- г) детермінованість

4. Домінуючою ознакою у виділенні різних типів країн є:

- а) національний склад населення;
- б) величина території;
- в) конфігурація території;
- г) рівень соціально-економічного розвитку країни

5. Території різного таксономічного рангу, набір рекреаційних ресурсів, об'єктів і послуг яких є помітно відмінними від інших територій такого самого таксономічного рангу, називаються:

- а) рекреаційним районом;
- б) економічним районом;
- в) географічним регіоном.

6. ЮНЕСКО прийняла Конвенцію про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини в:

- а) 1972 р.;
- б) 1982 р.;
- в) 1999 р.;
- г) 1950 р.

7. До центрального мезорайону європейського макрорегіону за Бейдиком О., належать:

- а) Румунія, Болгарія, Україна, Молдова;
- б) Чехія, Словаччина, Угорщина;
- в) Швейцарія, Австрія, Ліхтенштейн;
- г) Австрія, Італія, Норвегія, Данія

8. Серед названих країн виберіть групу тих, які належать до “малих” економічно розвинених країн Європи.

- а) Нідерланди, Польща, Швейцарія, Естонія, Австрія.
- б) Бельгія, Швеція, Монако, Фінляндія, Болгарія.
- в) Нідерланди, Бельгія, Швеція, Швейцарія, Австрія.
- г) Швеція, Швейцарія, Данія, Австрія, Україна.

9. В Європі у в'їзному туризмі лідирують:

- а) Франція, Іспанія, Італія;
- б) Великобританія, Австрія, Німеччина;
- в) Іспанія, Норвегія, Австрія;
- г) Португалія, Швеція, Данія

10. Перше місце у світі за кількістю іноземних туристів, які відвідують країну, посідає:

- а) Іспанія;
- б) Франція;
- в) Італія;
- г) Японія

11. В яких країнах Західної Європи найнижчий показник ВВП на душу населення:

- а) Франція, Бельгія, Люксембург.
- б) Норвегія, Ісландія, Данія.
- в) Португалія, Греція, Мальта.
- г) Австрія, Швейцарія, Фінляндія.

12. В Європі найбільш поширеними є:

- а) приморські рекреаційно-туристичні райони;
- б) гірські рекреаційно-туристичні райони;
- в) низинні рекреаційно-туристичні райони;
- г) сільські рекреаційно-туристичні райони

13. У яких країнах Європи поширені приморські туристично-рекреаційні райони?

- а) Австрія, Швейцарія, Люксембург, Угорщина, Македонія.
- б) Іспанія, Італія, Франція, Хорватія, Греція.
- в) Великобританія, Ірландія, Бельгія, Чехія, Словаччина.
- г) Естонія, Латвія, Литва, Білорусь, Молдова.

14. У якому регіоні Азії розпочалась історія людства, виникло зрошувальне землеробство, утворилися перші держави, винайдено алфавіт, зародилась релігія?

- а) Південно-Західній Азії.
- б) Східній Азії.
- в) Південній і Південно-Східній Азії.
- г) Центральній Азії.

15. «Венецією на Червоному морі» називають:

- а) Ель-Гуну;
- б) Хургаду;
- в) Шарм-ель-Шейх.

16. Печерний храм фараона Рамзеса II знаходиться в:

- а) Ель-Гізі;
- б) Абу-Сімбелі;
- в) Луксорі.

17. Встановіть відповідність між країнами та їх столицями

1 Албанія	А Сараєво
2 Боснія і Герцеговина	Б Тірана
3 Македонія	В Братислава
4 Словаччина	Г Любляна
	Д Скоп'є

18. Встановіть відповідність між країнами та їх державними мовами

1 Венесуела	А англійська
2 Гайана	Б іспанська і кечуа
3 Болівія	В іспанська
4 Перу	Г французька
	Д іспанська, кечуа, аймара

19. Встановіть відповідність між країнами та їх державними мовами

1 Аргентина	А англійська, французька
2 Бразилія	Б португальська
3 Суринам	В голландська
4 Канада	Г іспанська
	Д креольська

ТЕМА 3. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ СВІТУ

Регіональна економічна і соціальна географія світу являє собою невід'ємну складову сучасного наукового знання. За своєю суттю, генезисом, характером міждисциплінарних зв'язків, регіональна географія світу є наукою прикладною, що націлена на осмислення досягнень цілого ряду “суміжних” дисциплін, формування інтегративних підходів та узагальнень, становлення адекватних уявлень про географічну дійсність.

Економічну та соціальну географію будь-якого регіону світу не можна розглядати ізольовано, у відриві від проблем світового господарства та без урахування основних соціально-економічних положень. Для цього важливі та необхідні глибокі знання з теорії “великої” науки – економічної та соціальної географії, з географії світового господарства, з теорії розміщення продуктивних сил, а також фізичної географії.

Навчальна дисципліна регіональної економічної і соціальної географії світу у своїх теоретичних положеннях спирається на цілий комплекс основних вчень, теорій, законів, закономірностей та гіпотез.

До категорії вчень, що мають безпосереднє значення для регіональної економічної і соціальної географії світу можна віднести вчення про економіко-географічне положення, про міжнародний географічний поділ праці, про розміщення і територіальну організацію господарства та суспільства.

Вчення про економіко-географічне положення. Економіко-географічне положення (ЕГП) властиве усім об'єктам економіко-географічного вивчення: містам, районам, країнам, субрегіонам, регіонам, континентам.

Економіко-географічне положення – сукупність просторових відносин підприємств, населених пунктів, ареалів, районів, окремих країн та їх груп (регіонів) до зовнішніх об'єктів, які мають або будуть мати в майбутньому для них економічне значення.

Основи вчення про ЕГП були закладені відомим вченим М.М. Баранським (1881-1963), який характеризував ЕГП як відношення даного економіко-географічного об'єкта (підприємства, міста, країни) до “лежачих поза ним даностей”, що мають будь-яке економічне значення та роблять визначений вплив на його розвиток. Услід за М.М. Баранським за масштабом (або за територіальним охопленням зв'язків) ЕГП стали підрозділяти на мікро-, мезо-, і макроположення, а у просторовому аспекті – на центральне, периферійне, сусідське, приморське.

У межах загальної категорії ЕГП можливо членування його на декілька окремих складових: *транспортно-географічне положення* (положення по відношенню до ведучих транспортних шляхів, з урахуванням їх потужностей, ступеня завантаженості, швидкостей тощо); *промислово-географічне* (відносно джерел сировини, палива, енергії, центрів видобувної та обробної промисловості і науково-технічних баз); *агрогеографічне* (відносно продовольчих баз та основних центрів переробки та споживання сільськогосподарської продукції); *демогеографічне* (відносно трудових ресурсів

та науково-технічних кадрів); *рекреаційно-географічне* (відносно центрів рекреації); *геополітичне* (відносно світових та регіональних “центрів сили”, геополітичних конкурентів та союзників); *геокультурне* (відносно основних планетарних цивілізаційних утворень та їх центрів) та ін.

У сучасних умовах ЕГП все більше розглядається скрізь призму теорії рентних відношень, що дозволяє перейти від простих констатацій ЕГП до його економічної оцінки.

Вчення про міжнародний географічний поділ праці. Це вчення приваблювало увагу багатьох географів, серед яких є відомі вчені М.М. Баранський, І.О. Вітвер (1891–1966), М.М. Колосовський (1891–1954), Ю.Г. Саушкін (1911–1982), І.М. Маєргойз (1908–1975) та інші. Але засновником його по праву можна вважати М.М. Баранського, який визначив суть географічного (територіального) поділу праці, як просторову форму суспільного поділу праці. Він підрозділив його на міжрайонне й міжнародне та розширив уявлення про два головних фактора, які лежать в основі географічного поділу праці – природний та соціально-економічний.

Міжнародний географічний поділ праці (МГПП) – форма суспільного територіального поділу праці, яка являє собою поділ праці між країнами, спеціалізацію їх виробництва на певних видах продукції, якими вони обмінюються.

Для того, щоб виникла подібна спеціалізація, необхідні певні умови. І.О. Вітвер виділив три головні умови, які необхідні для формування МГПП:

- країна-виробник повинна володіти будь-якими перевагами у розвитку даної галузі серед інших країн;
- поза країни-виробника повинні існувати країни, де виникає попит на її продукцію за більш високою ціною;
- витрати на перевезення продукції від місця виробництва до місця споживання не повинні поглинати різницю між ціною виробництва та продажною ціною.

Ступінь залучення будь-якої держави до МГПП залежить насамперед від рівня розвитку її продуктивних сил. Тому економічно розвинені країни посідають провідні позиції в сучасному міжнародному поділі праці, особливо у випуску наукомісткої продукції. Що ж до багатьох країн Азії, Африки та Латинської Америки, то підвищення їх ролі у МГПП відбувається переважно за рахунок ресурсопостачання економічно розвинених країн. Їхня сировинна спеціалізація, що склалася за колоніальних часів, зберігається й понині.

Вчення про територіальну організацію суспільства й господарства (ТОСГ). Це вчення є найбільш “ємким” за своїм охопленням, що узагальнює та інтегрує весь напрацьований економіко-географічною наукою теоретичний інструментарій. Поняття територіальної організації суспільства й господарства охоплює всі питання, що стосуються розміщення продуктивних сил, розселення людей, взаємодії суспільства і природи, проблеми регіональної соціальної, демографічної, економічної та екологічної політики. Воно акцентує увагу на важливіші з позицій економічної, соціальної й політичної географії моменти: необхідності географічного аналізу суспільства в цілому, а не тільки окремих

його сфер; впливу території (територіальних факторів) на загальний хід соціально-економічних процесів; територіальної організованості суспільства, що практично представляє собою сполучення функціонуючих територіальних структур (виробництва, розселення населення, природокористування тощо).

Територіальна організація суспільства й господарства – поєднання функціонуючих територіальних структур (розміщення населення, виробництва, природокористування), об'єднаних структурами управління з метою здійснювати відтворення життя суспільства.

Територіальну організацію суспільства й господарства прийнято одночасно розглядати і як явище, і як процес. Як явище вона реалізується у формі ієрархічно супідрядних територіальних соціально-економічних систем (регіонів) різного рангу. Як процес – протікає у постійному русі всього соціально-економічного життя населення в просторі і часі.

Осмислення окремих сторін і аспектів ТОСГ у ході економіко-географічних досліджень знайшло своє відображення у вигляді цілої системи самостійних наукових теорій, у числі яких: теорія розміщення продуктивних сил, теорія розселення населення, теорії регіонального розвитку, економічного районування тощо.

Окрему форму наукового знання, що дає цілісне уявлення про закономірності та істотні взаємозв'язки, основні ідеї у будь-якої області знання, представляють собою теорії. Регіональна економічна і соціальна географія світу у своїх теоретичних положеннях спирається на цілий ряд географічних теорій, серед яких особливе значення мають теорії географічного детермінізму, теорія регіоналізму та інші.

Теорія географічного детермінізму. Географічним детермінізмом прийнято називати теорію, що перебільшує роль географічного середовища у розвитку суспільства, а іноді і більш того, абсолютизує його. В останньому випадку мова йде про те, що побут і звичаї людей, суспільний лад з його законами, розподіл багатства – все це наче би визначається тією географічною обстановкою, у якій існують люди.

У найбільш чистому вигляді географічний детермінізм проявився в XVIII- XIX ст., але і у першій частині XX ст. його вплив був достатньо великим. Численні підтвердження цьому дають географічні школи Франції, Німеччини, Росії, США.

Відомий французький просвітитель та філософ Шарль Луї Монтеск'є (1689-1755) вважав, що виникнення великих імперій Азії обумовлено наявністю там великих рівнин. Особливо велике значення він надавав клімату, вважав, що “влада клімату сильніша всіх влад”. Так, розповсюдження рабства переважно у південних країнах він пояснював розслабленістю людей від жару. Він вважав, що форма державного устрою будь-якої країни також залежить від клімату і її розмірів. Інший відомий французький географ та соціолог Жан-Жак Елізе Реклю (1830–1905) говорив про залежність суспільства (аж до форм державної влади) від визначального впливу природи, для пояснення важливих розбіжностей між народами він залучив такі фактори, як форма височин, висота гір, температура повітря, стача або нестача опадів тощо.

У Німеччині географічний детермінізм знайшов утілення у творах таких видатних вчених-географів, як Карл Ріттер (1779-1859), Фрідріх Ратцель (1844-1904), Альфред Гетнер (1859-1941) та ін. За думкою К. Ріттера, розвиток природи визначає життя народів. Ф. Ратцель бачив завдання географії у тому, щоб “вичленувати вплив природи на дух і тіло індивідуумів і народів”.

У наші дні географічний детермінізм звичайно зустрічається в більш завуальованій, не стільки прямолінійній формі. На Заході ці нові течії отримали назву енвайронменталізм (англ. environment – середовище) та посібілізм (англ. possibility – можливість), які виходять з того, що природне середовище утворює можливості, передумови для розвитку людського суспільства, однак її вплив на це суспільство все ж таки розглядається як пряме, а не опосередковане.

При оцінці ролі навколишнього середовища у житті людського суспільства допускається й інша крайність, яку М.М. Баранський назвав географічним нігілізмом. Вона проявляється у недооцінці цієї ролі і виражається у більшому або меншому відмовленні від дослідження взаємодій між природними і суспільними явищами. Географічний нігілізм мав певний вплив на західну географію, але найбільш особливо він проявився у радянській географії, яка виходила із широко відомого постулату “ми не можемо чекати милостей від природи, взяти їх у неї – наше завдання”. У цьому аспекті слід згадати відому утопію 70-80- рр. ХХ ст. – проект зміни гирла сибірських рік і “перекидання” їх вод у вододефіцитні райони Середньої Азії. З особливою критикою цього вчення виступали Д.М. Анучин (1843-1923), М.М. Баранський, Ю.Г. Саушкін та інші.

Теорія регіонального розвитку (регіоналізму). Ця теорія знайшла своє відображення у працях відомих вчених І.П. Герасимова (1905-1985), Ю.Г. Саушкіна, В.В. Покшишевського (1905-1984), Я.Г. Машбиця (1928-1997), С.Б. Лаврова (1928-2000) та інших.

І.П. Герасимов виходив із того, що регіоналізм (ключове поняття – регіон) географічної науки служить важливим і сильним її устроєм, до того ж сприятливим збереженню її цілості. Ю.Г. Саушкін вважав, що саме регіоналізм, вчення про райони (їх формування, розвиток, перспективи, практичне значення) стало ядром всіх географічних наук і в значному ступені визначило межі системи географічних наук у цілому.

Сучасна теорія регіоналізму являє собою свого роду міждисциплінарну теорію, проникнувши в інші науки, які в тій чи іншій мірі пов’язані з географічним простором. На цій основі виникла, наприклад, регіональна економіка, яка вивчає закономірності розміщення продуктивних сил і регіонального розвитку. Слід також згадати про регіональну політику, регіональну демографію, регіональну екологію тощо.

Теорія економічного районування. Економічне районування являє собою процес виявлення об’єктивно існуючих економічних районів.

Економічний район – територіально цілісна частина господарства країни, що характеризується спеціалізацією як основною господарською функцією, комплексністю, тобто взаємопов’язаністю і збалансованістю (пропорційністю) найважливіших підрозділів і елементів господарства.

Вчення про райони, їх формування, розвиток, перспективи, практичне значення стало, в цілому, ядром географічної науки, в тому числі економічної і соціальної географії. Особливий внесок у становлення та розвиток теорії районування внесли К.І. Арсент'єв (1789-1865), П.П. Семенов-Тянь-Шанський (1827-1914), академік І. Г. Александров (1875-1936), М.М. Колосовський, М.М. Баранський та інші.

До числа фундаментальних положень теорії районування слід віднести: 1) визнання об'єктивного існування економічних районів (заперечення довільного конструювання районів як методу їх пізнання); 2) наявність економічної єдності, економічної цілісності території як важливої ознаки району; 3) погляд на район як систему регіонів нижчого ієрархічного рангу. Принципом економічного районування виступає також урахування його комплексності (тобто всебічного розвитку всіх галузей господарства з орієнтацією на раціональне використання місцевих ресурсів) і, головне, господарської спеціалізації, що визначає функції району в межах господарства країни. Основним у економічному районуванні є і проблемний підхід, що виражений у специфічній для району вузловій господарській проблемі, що зв'язує в єдиний вузол всі факти і явища, які властиві даному району.

Ядрами економічних районів виступають районоутворюючі центри і територіально-виробничі комплекси (ТВК), які визначаються як взаємообумовлені сполучення підприємств, при яких досягається економічний ефект за рахунок раціонального використання місцевих природних і соціально-економічних умов і ресурсів.

Особливе значення у кожній науці, у тому числі і в регіональній економічній і соціальній географії світу приділяється концепціям та гіпотезам, на яких базуються теоретичні основи курсу.

Концепція проблемного країнознавства. Ця концепція була розроблена в 60-70 рр. ХХ ст. Ґрунтуючись на теоретичних положеннях М.М. Баранського, Я.Г. Машбиць запропонував новий, проблемний підхід в економіко-географічному країнознавстві зарубіжного світу. Основні теми, що складають ядро такого країнознавства, були об'єднані у три широкі групи: по-перше, це проблеми, що мають важливе значення при вивченні практично всіх країн та регіонів; по-друге, проблеми, що представляють собою інтерес для країн визначеного типу і рівня розвитку; по-третє, проблеми, які специфічні для тієї або іншої країни (регіону).

У подальшому ця цікава концепція піддалася удосконаленню, при якому були посилені зв'язки “природа–суспільство”, “природа–населення”, “економіка–розселення” тощо. Головне в концепції проблемно-орієнтованого країнознавства полягає у відході від всебічних покомпонентних характеристик за твердо заданою схемою. Упор робиться на аналіз ключових для будь-якої території проблем. Серед яких: характер забезпеченості природними ресурсами, спеціалізація господарства і його територіальна структура, етнокультурні і етносоціальні проблеми, стан навколишнього середовища, перспективи розвитку території тощо.

Згодом Я.Г. Машбиць розробив нову схему країнознавчої

характеристики, яка включає 11 тематичних блоків, що сполучають підходи традиційного і проблемного країнознавства: 1) своєрідність території; 2) територія і географічне положення; 3) історико-географічні етапи; 4) природа і природокористування; 5) населення і культура; 6) господарство; 7) розселення; 8) суспільство; 9) райони; 10) стан навколишнього середовища; 11) перспективи. Основні методологічні підходи до даної схеми полягають у тому, щоб подібна комплексна характеристика включала взаємозалежний розгляд природних, соціально-економічних і етно-культурних територіальних систем та їх проблем; мала в центрі уваги людину, форми і географічні типи її діяльності і культури; мала історико-географічний підхід до аналізу заселення і освоєння території; виявляла внутрішні географічні розбіжності районів і їх ведучих центрів; приділяла увагу природним і соціально-економічним процесам тощо.

Концепція “полюсів росту”. Ця концепція виникла на Заході і там же отримала найбільше розповсюдження. В загальному уявленні представляє собою концепцію регіональної економіки. Концепція була сформульована французьким економістом Франсуа Перру (1903-1987) та розвинена французьким вченим Жаном Будвилем.

Згідно даної концепції, розвиток виробництва не відбувається рівномірно в усіх галузях господарства. Завжди можна виділити динамічні галузі, які перш за все і стимулюють підйом економіки, які представляють собою “полюси розвитку”. В результаті концентрації такі галузі мають тенденцію зосереджуватися у певній точці – “полюсі росту”. Звичайно це місто, іноді район, який в результаті подібної концентрації починає робити сприятливий господарський вплив на своє оточення.

Концепція “полюсів росту” у різних варіантах була покладена в основу численних планів і програм регіональної політики закордонних країн, як розвинених, так і тих, що розвиваються.

Концепція глобальних (світових) міст. Ця концепція належить до числа самих нових і була висунута Дж. Фридманом, який для виділення глобальних міст використовував слідуєчі критерії: 1) чисельність населення; 2) роль міста як великого фінансового центру; 3) ступінь концентрації штаб-квартир ТНК; 4) важливість міжнародних функцій і присутність міжнародних організацій; 5) швидкий ріст сфери ділових послуг; 6) концентрація обробної промисловості; 7) роль великого транспортного вузла.

До недавнього часу ця концепція застосовувалася тільки по відношенню до країн з ринковою економікою, а в якості прикладів глобальних міст розглядалися Нью-Йорк, Токіо, Лондон, Париж.

Тестові завдання

1. Економіко-географічне положення країни – це:

- а) розміщення країни щодо інших країн та економічних організацій, з якими вона має чи прагне мати господарські зв'язки;
- б) частка країни у світовому виробництві продукції;
- в) економічні зв'язки країни з іншими державами;

г) транспортне сполучення країни із сусідніми та більш віддаленими країнами і регіонами.

2. Класичний план характеристики географічного положення країни запропонував:

- а) Шаблій О.І.;
- б) Баранський М.М.;
- в) Заставний Ф.Д.;
- г) Горбаль Н.І.

3. Територіальні води – це води морів та океанів, що прилягають до берегової лінії держави:

- а) на відстань 350 м від берега;
- б) на відстань 12 морських миль від берега;
- в) на відстань 12 км від берега;
- г) на відстань 200 морських миль від берега.

4. «Дуга Струве» простягається вздовж меридіану з півночі на південь майже на:

- а) 4 тис. км.;
- б) 3 тис. км;
- в) 6 тис. км

5. «Дуга Струве» налічує:

- а) 34 геодезичні об'єкти;
- б) 28 геодезичні об'єкти;
- в) 46 геодезичні об'єкти;
- г) 52 геодезичні об'єкти

6. Дуга «Струве» проходить по території:

- а) 10 держав;
- б) 5 держав;
- в) 7 держав;
- г) 12 держав

7. Одна з найдавніших форм економічних зв'язків між країнами, яка полягає в обміні товарів, це:

- а) міжнародна спеціалізація.
- б) вкладання капіталів.
- в) зовнішня торгівля.
- г) кредитно-фінансові відносини.

8. Країни, що мають дефіцит продовольства і освоюють власні ресурси для досягнення самозабезпечення:

- а) Марокко;
- б) Китай;
- в) Росія;
- г) Польща;
- д) Пакистан

9. Виділіть країни, які видобувають нафту на шельфі:

- а) Норвегія;
- б) Йорданія;
- в) Данія;
- г) Австрія;
- д) Великобританія.

10. Приведіть у відповідність країни та півострови, на яких вони знаходяться.

Країни:

- 1) Іспанія
- 2) Греція
- 3) Італія
- 4) Швеція

Півострови:

- А) Скандинавський
- Б) Піренейський
- В) Балканський
- Г) Апеннінський
- Д) Мала Азія

11. Приведіть у відповідність країни та півострови, на яких вони знаходяться.

Країни:

- 1) Індія
- 2) Туреччина
- 3) Таїланд
- 4) Болгарія

Півострови:

- А) Індокитай
- Б) Індостан
- В) Мала Азія
- Г) Балканський
- Д) Піренейський

ТЕМА 4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ СВІТУ

Регіональна економічна і соціальна географія світу використовує методи, що характерні як для всієї системи географічних наук, так і для інших суспільних наук.

Вірний вибір методів дослідження важливий для підвищення їх ефективності. Це пов'язано з наростаючим потоком самої різноманітної і різномасштабної інформації, що використовується в регіональній економічній і соціальній географії світу. Вміння вірно використовувати ті або інші методи досліджень дає можливість краще організувати збирання, оцінку та обробку різноманітної інформації, а також утворювати на цій основі якісно нову інформацію.

Як стверджує географ В.П. Максаковський (нар. у 1924 р.), в арсеналі економічної і соціальної географії є перевірені багатовіковим досвідом розвитку географії так звані “традиційні” методи досліджень і також “нові” методи, що появилися під впливом і у зв'язку з потребами НТР. До групи перших методів відносять історичний, картографічний, порівняльний, спостережень, статистичний, економічного районування та ряд інших. Інша група включає методи економіко-математичні, а також дистанційних спостережень.

Історичний метод застосовується в усіх суспільних та природничих науках. Своєрідність його вживання у регіональній економічній і соціальній географії світу складається у тісному сполученні з аналізом і просторовими аспектами соціально-економічного розвитку. Вона, як відомо, викликає безупинні зміни у географії господарства і населення, в характері використання природних і трудових ресурсів, в освоєнні і заселеності території. Знання історичної географії необхідно для розуміння сучасної географії населення і розміщення продуктивних сил, а також для прогнозування їх змін на прикладі конкретних регіонів світу.

Картографічний метод дає можливість нанести на тематичні карти безліч об'єктів, показати їх взаєморозташування і взаємозв'язки. За образним зауваженням М.М. Баранського карта є другою мовою (“альфою і омегою”) географії. Цей метод використовується на всіх етапах дослідження, від збирання вихідних даних до розробки нових наукових матеріалів. Складання різноманітних тематичних карт підвищує інформаційну ємкість наукового матеріалу. Карти є не тільки чудовим ілюстраційним матеріалом, не тільки ємкою і різнобічною інформацією, що зручна для безпосереднього та багатоцільового використання, але і діючим інструментом наукових досліджень.

Порівняльний метод притаманний всім географічним наукам. Він покликаний знайти найбільш істотні риси подібності і розходження у господарському використанні територій регіонів світу, в географічних типах господарства і розселення в їх взаємозв'язку. Цей метод дуже плідний при вивченні регіонів та країн.

Метод спостережень грає важливу роль в регіональній економічній і соціальній географії світу. Роль міжнародного туризму, поїздки по різних країнах розширюють можливості безпосередніх особистих спостережень в закордонних країнах. У поїздках по країнах найбільш плідно і цікаво проходять спостереження за особливостями господарського використання території, системами і типами розселення, умовами життя та культури населення тощо.

Метод системного аналізу оснований на принципі поетапності, включає визначення мети, завдань, постановку наукової гіпотези до всебічного вивчення кожної із територіальних систем, особливостей розміщення і розвитку продуктивних сил. Цей метод розглядає цілісність системи, її внутрішні і зовнішні зв'язки, погоджує складні галузеві і територіальні проблеми, що особливо важливо в умовах ринкових відносин.

Статистичний метод, оснований на аналізі даних про господарство і населення регіонів та країн, дає можливість представити просторову взаємодію різних територіально-економічних систем. В цьому аспекті важливу роль грає статистика, що покладена на карту і уявляє собою діючий інструмент досліджень, аналізу конкретного економічного і соціального стану будь-якої території.

Метод економічного районування дає можливість виявити взаємопов'язані в соціально-економічному відношенні частини країни з визначеною спеціалізацією. Цей метод потребує обробки різноманітної інформації економічного і соціального характеру та базується на вченні про економічні райони.

Економіко-математичні методи дозволяють виразити певні кількісні співвідношення, а іноді і якісні закономірності розміщення різних форм і типів господарства, розселення і життєдіяльності населення. Великий інтерес представляє математичні моделювання різних соціально-економічних процесів і об'єктів.

Методи дистанційних спостережень широко використовуються в дослідженнях розміщення природних ресурсів, господарства й населення. Вони дають новітню і докладну інформацію про концентрацію господарського використання території, характер концентрації господарства і населення на великих регіональних просторах, про межі міських агломерацій, стан навколишнього середовища тощо.

Все більше значення має **геоінформаційний метод**, який включає створення геоінформаційних систем, що являють собою сучасний засіб збирання, збереження та аналізу різноманітних відомостей про територію, що базуються на ГІС-технологіях електронних варіантів карт тощо.

В цілому вибір методів дослідження залежить як від наукового завдання, так і від об'єкта вивчення. Найбільш доцільним є сполучення методів, в тому числі "традиційних" і "нових", а ні в якому разі не протиставлення їх, тому що це негативно виявляється на розвитку всієї науки, в тому числі і регіональної економічної і соціальної географії світу.

Тестові завдання

1. Рівні дослідження, що забезпечують розв'язання науково-практичних завдань в сфері регіональної економічної і соціальної географії:
 - а) прогнозований і перспективний;
 - б) теоретичний і методичний;
 - в) конструктивний і інформаційний;
 - г) організаційний і плановий;
 - д) аналітичний і балансовий.

2. Прихильниками ідей євразійства були:
 - а) Л.Гумільов;
 - б) Г.Кіссінджер;
 - в) Р.Челлер;
 - г) Ф.Ратцель

3. Ідеї створення єдиної загальносвітової держави називаються:
 - а) атлантизм;
 - б) євразійство;
 - в) мондіалізм;
 - г) енвайронменталізм

4. Найбільший внесок у розвиток теорії географічного детермінізму зробили такі вчені:
 - а) Г.Кіссінджер;
 - б) Ф.Ратцель;
 - в) Е.Реклю;
 - г) Д.Мейнінг

5. Наукова течія енвайронменталізму виникла у таких країнах:
 - а) Німеччині;
 - б) США;
 - в) Франції;
 - г) Англії

6. Знайдіть помилковий вислів:
 - а) демпінг – це торгова війна;
 - б) глобалізація є наслідком автаркії національних економік;
 - в) Саудівська Аравія – член ОПЕК;
 - г) штаб – квартира ОПЕК розташована у Відні;
 - д) під час НТР наука перетворюється на головну виробничу силу

7. У штаті Пенджаб найвідомішим туристичним об'єктом є:

- а) Золотий храм;
- б) Тадж-Махал;
- в) Перлинна мечеть.

8. Нині у світі налічується така кількість міжнародних організацій:

- а) понад 10 тис.;
- б) близько 200;
- в) понад 2 тис.;
- г) близько 300;
- д) близько 600

9. Парламентська асамблея ОБСЕ знаходиться в місті:

- а) Берні;
- б) Копенгагені;
- в) Страсбурзі;
- г) Брюсселі

10. Організація ООН з питань освіти, науки і культури має назву:

- а) МАГАТЕ;
- б) ЮНЕСКО;
- в) ОБСЄ;
- г) ЮНІДО

11. ВАТА – це:

- а) Всесвітня асоціація туристських агентств;
- б) міжнародна асоціація наукових експертів з туризму;
- в) міжнародна академія з туризму;
- г) міжнародне бюро соціального туризму;
- д) міжнародний туристичний альянс.

12. БІТС – це:

- а) Всесвітня федерація асоціацій туристських агентств;
- б) міжнародний туристський альянс;
- в) міжнародне бюро туризму й обмінів молоді;
- г) міжнародне бюро соціального туризму;
- д) міжнародна академія з туризму.

13. АІТ – це:

- а) міжнародна асоціація наукових експертів з туризму;
- б) міжнародний туристичний альянс;
- в) міжнародне бюро соціального туризму;
- г) Всесвітня асоціація туристських агентств;
- д) міжнародна академія з туризму.

14. Приведіть у відповідність міжнародні економічні організації та регіони їх поширення.

Організації:

Регіони:

1) ЄС	А) Південна Америка
2) НАФТА	Б) Південно-Східна Азія
3) АСЕАН	В) Північна Америка
4) МЕРКОСУР	Г) Європа

15. Встановіть відповідність між країнами та міжнародними організаціями, в яких вони мають членство

1 Бельгія	А АНЗЮС
2 Латвія	Б ЄС і НАТО
3 Монако	В НАТО
4 Білорусь	Г ООН
	Д ООН і СНД

16. Встановіть відповідність між країнами та міжнародними організаціями, в яких вони мають членство

1 Азербайджан	А ООН
2 Афганістан	Б ООН і СНД
3 Бруней	В ООН, АСЕАН, ОПЕК
4 Туреччина	Г ООН, НАТО, ОЕСР
	Д НАФТА

17. Встановіть послідовність міжнародних організацій за показником кількості країн-учасниць (до найбільшої)

А НАФТА	В ООН
Б ЧРЕС	Г НАТО

18. Встановіть хронологічну послідовність створення міжнародних організацій

А ОАЕ	В НАТО
Б СНД	Г ЧРЕС

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Індивідуальне науково-дослідне завдання (ІНДЗ) передбачає: систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань із дисципліни і застосування їх при вирішенні конкретних практичних ситуацій.

ІНДЗ виконується самостійно. На початку семестру кожен студент отримує тему ІНДЗ, що відповідає проблематиці практичних занять та лекційного курсу. Студент має право самостійно обрати тему ІНДЗ заздалегідь узгодивши її з викладачем. Під час проведення практичних занять студент повинен презентувати результати своєї роботи у режимі PowerPoint з використанням мультимедійного обладнання. Оцінка за ІНДЗ враховується при виставленні загальної оцінки з дисципліни.

Під час **написання реферату** студент повинен опрацювати не менше п'яти джерел з відповідними посиланнями на них у тексті роботи. Текст роботи має містити реферативне викладення матеріалу з приводу визначеної теми.

ІНДЗ складається з титульної сторінки; змісту; вступу; основної частини; висновків; списку використаної літератури; додатків (за необхідності).

Вступ має розкривати актуальність обраної теми, її проблематику та мету завдання.

Основна частина має містити викладення матеріалу теми.

У висновку потрібно висловити міркування стосовно досягнення мети роботи.

У друкованому варіанті обсяг роботи повинен становити 7 – 10 стор. Орієнтовна кількість сторінок у структурі ІНДЗ становить: вступ – 1 стор.; основна частина 5 – 8 стор.; висновок – 1 стор.; список використаної літератури – 1 стор.

Зміст ІНДЗ: Керуючись планом країнознавчої характеристики туристського потенціалу територіального комплексу (табл. 1) висвітлити туристський потенціал однієї з країн, що наведені у табл. 2.

**План країнознавчої характеристики туристського потенціалу
територіального комплексу**

Офіційна назва країни та її географічне розташування.	
Столиця країни.	
Природні умови	Навести стислі відомості щодо фізико-географічних особливостей країни.
Клімат	Стисла інформація щодо погодних умов по сезонам та окремими географічним і кліматичним районам країни.
Грошова одиниця	Вказується офіційна грошова одиниця країни або декілька грошових одиниць.
Соціально-політичний лад	Стисла характеристика сучасного державного управління в країні.
Економіка	Основні напрямки економічного розвитку країни.
Населення	Має містити основні демографічні характеристики.
Офіційна мова	Вказується державна мова, що закріплена в офіційному діловодстві.
Релігія	Основні релігійні конфесії країни.
Національні традиції та кухня	Розглядаються деякі особливості образу життя місцевого населення, ділового та світського етикету.
Туризм	Основні історичні віхи розвитку туризму, характеристика сучасних туристських потоків, інформація щодо найпопулярніших туристських маршрутів та визначних пам'яток, туристські центри країни.
Додаткова інформація про особливості країни та її мешканців	Різна інформація, що корисна керівнику туристської групи та туристу за такими напрямками: розміщення, покупки, телефон, медичне обслуговування, чаєві тощо.

Таблиця 2

Складіть порівняльну економіко-географічну характеристику країн

№ п/п	Показники	1 країна	2 країна
1.	Територія, тис.км. ²		
2.	Населення (загальна чисельність), млн.осіб		
3.	Природні ресурси		
4.	Галузі спеціалізації промисловості		
5.	Енерговиробничі цикли (ЕВЦ)		
6.	Основні промислові центри		
7.	Основні галузі: рослинництва; тваринництва		
8.	Основні транспортні магістралі		

Таблиця 3

Перелік країн для ІНДЗ

Україна	Росія	Білорусь	Польща	Угорщина	Ємен
Болівія	Швейцарія	Люксембург	Бразилія	Аргентина	Перу
Чилі	Куба	Антигуа	Франція	Німеччина	Словенія
Італія	Японія	Іспанія	Китай	Індія	Пакистан
Туреччина	Норвегія	Грузія	Іран	Естонія	Вірменія
Чехія	Бельгія	Куба	Монголія	Венесуела	Мальдівські острови
Ірак	Домініканська Республіка	Мальта	ОАЕ	Уругвай	Монако
Непал	Танзанія	Ізраїль	Сальвадор	Дамаск	Монако
Бангладеш	Румунія	Південна Корея	Перу	Словаччина	Португалія

Укладання глосарію з курсу «Регіональна економічна і соціальна географія»

Для виконання завдання 2 необхідно:

- використовуючи довідкову літературу та інші інформаційні джерела з'ясувати значення запропонованих нижче термінів та записати значення кожного терміну до робочого зошиту з дисципліни;
- розібратися у сутності кожної запропонованої категорії;
- підготуватися до дискусії в аудиторії щодо розуміння вивченого матеріалу;

Терміни, що мають бути вивчені самостійно

1. Автаркія.	22. Мегаполіс.
2. Автономія.	23. Метрополія.
3. Агломерація.	24. Мусони.
4. Акваторія.	25. Нація.
5. Географічне положення.	26. Наукове країнознавство
6. Геополітика.	27. Паломництво.
7. Географічний детермінізм	28. Пасати.
8. Географічний посибілізм	29. Природні ресурси.
9. Демографічна політика.	30. Природні умови
10. Діаспора.	31. Супермакрорегіон
11. Екскурсант.	32. Субрегіон
12. Ембарго.	33. Структура зайнятості
13. Еміграція.	34. Тематичний парк.
14. Інформаційно-пошукове
країнознавство	35. Туристський район.
15. Каботаж.	36. Типи політичного режиму
16. Квота.	37. Унітарний.
17. Колонія.	38. Урбанізація.
18. Країнознавча інформація	39. Уклад економіки країни
19. Макрорегіон	40. Політична структура країни
20. Мезорегіон	41. Форми державного устрою
21. Мікрорегіон	42. Цивілізація.
	43. Якість життя

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

СРС оцінюється в межах комплексної оцінки знань, виходячи із видів роботи та критеріїв оцінювання з урахуванням особливостей навчальної дисципліни, обсягу годин, що відведені навчальним планом.

Система оцінювання самостійної (індивідуальної) роботи. Самостійна (індивідуальна) студентів, яка передбачена в темі поряд з аудиторною, оцінюється під час поточного контролю теми на відповідному занятті.

Критеріями оцінювання можуть бути:

- при усних відповідях: повнота розкриття питання, логіка викладання, культура мови, емоційність та переконаність, використання основної та додаткової літератури (підручників, навчальних посібників, журналів, періодичних видань тощо), аналітичні міркування, вміння робити порівняння, висновки;

- при виконанні письмових завдань: повнота розкриття питання, цілісність, системність, логічна послідовність, вміння формулювати висновки, акуратність оформлення письмової роботи, підготовка матеріалу за допомогою комп'ютерної техніки та інших технічних засобів.

Контроль систематичного виконання самостійної (індивідуальної) роботи проводять за **4- бальною шкалою за такими критеріями:**

- розуміння, ступінь засвоєння теорії і методології проблем, що розглядають;
- ступінь засвоєння фактичного матеріалу навчальної дисципліни;
- ознайомлення з рекомендованою літературою, а також із сучасною літературою з питань, що розглядають;
- вміння поєднувати теорію з практикою при розгляді практичних ситуацій, вирішенні завдань, проведенні розрахунків при виконанні індивідуальних завдань, і завдань, винесених на розгляд в аудиторії;
- логіка, структура, стиль викладу матеріалу в письмових роботах і при виступах в аудиторії, вміння обґрунтовувати свою позицію, здійснювати узагальнення інформації і робити висновки.

Для визначення ступеня засвоєння навчального матеріалу та подальшого його оцінювання враховуються такі рівні знань студентів:

1-й рівень – низький. Студент володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або володіє частиною навчального матеріалу. Відповідь при відтворенні навчального матеріалу – елементарна, фрагментарна, зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення;

2-й рівень – середній. Студент володіє повним обсягом навчального матеріалу, здатний його аналізувати, але не має достатніх знань для формулювання висновків, порівняння теоретичних знань із практичними прикладами. Відтворюється основний навчальний матеріал, виконуються завдання за зразком, володіння елементарними вміннями навчальної діяльності.

3-й рівень – достатній. Студент вільно володіє навчальним матеріалом на підставі вивченої основної та додаткової літератури, аргументовано висловлює свої думки, проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та

колективних завдань при самостійній роботі. Відповідь студента повна, правильна, логічна, обґрунтована та без власних суджень. Студент здатен самостійно здійснювати основні види навчальної діяльності.

4-й рівень – високий. Знання глибокі, міцні, узагальнені, системні та творчо застосовуються. Навчальна діяльність має науково-дослідницький характер, позначена вмінням самостійно оцінювати різноманітні проблемні ситуації, шукати шляхи їх вирішення, виявляти і захищати свою особисту позицію.

Оцінювання тестових завдань

Студентом надані правильні відповіді на:

0-25% тесту – оцінка «незадовільно»;

26-50% тесту – оцінка «задовільно»;

51-75% тесту – оцінка «добре»;

76-100% тесту – оцінка «відмінно»

Критерії оцінювання реферату

➤ **Оцінка «відмінно»** - реферат написано самостійно, формальні вимоги до реферату виконано, проблему повністю розкрито, висновки містять наукові пропозиції. Для написання реферату студент використав не тільки підручники, а і першоджерела;

➤ **Оцінка «добре»** реферат написано самостійно, всі вимоги до реферату виконані, проблема розкрита; наявні граматичні помилки;

➤ **Оцінка «задовільно»** реферат написано самостійно, але не всіх вимог дотримано, розкриття проблеми неповне;

➤ **Оцінка «незадовільно»** реферат написано самостійно, вимог не дотримано, проблему не розкрито; реферат написано несамостійно.

Критерії оцінювання відповіді студента на семінарському занятті

➤ **Оцінка «відмінно»** - вичерпна відповідь на питання семінарського заняття. Студент відповідає логічно, послідовно, систематично. Відповідь свідчить про глибоке знання матеріалу. Студент опанував основну й додаткову літературу з теми, рекомендованої планом семінарського

заняття. Доповідає впевнено, творчо, у доповіді виявляє науковий підхід, не підглядає у конспект, доцільно використовує терміни, правильно пояснюючи їх. Правильно відповідає на більшість питань викладача та учасників семінарського заняття;

➤ **Оцінка «добре»** студент виявляє досить повні знання матеріалу, не припускається у своїй відповіді суттєвих неточностей, засвоїв основну літературу, рекомендовану планом. Дає відповіді на питання викладача та учасників семінарського заняття. Доволі часто під час відповіді користується конспектом;

➤ **Оцінка «задовільно»** студент виявляє знання матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання і роботи за спеціальністю. Доповідач сильно «прикутий» до конспекту, припускається помилок. Матеріал не повно розкриває проблему. Відповідає на поставлені запитання з помилками, однак спроможний зі сторонньою допомогою виправити їх;

➤ **Оцінка «незадовільно»** студент відповідає, читаючи з конспекту, без допомоги якого у матеріалі орієнтується слабо, допускає принципові помилки. Відповідає на поставлені запитання тільки зі сторонньою допомогою. Матеріал не розкриває проблему; студент читає з конспекту, матеріал відповіді студента розкриває проблему поверхово чи фрагментарно. На запитання викладача та студентів відповісти не може.

Оцінювання за чотирьохбальною системою

Оцінка «відмінно» - студент повно і всебічно розкриває питання теми, винесені на самостійне опрацювання, вільно оперує поняттями і термінологією, демонструє глибокі знання джерел, має власну точку зору стосовно відповідної теми і може аргументовано її доводити;

Оцінка «добре» - загалом рівень знань студентів відповідає викладеному вище, але мають місце деякі упущення при виконанні завдань, винесених на самостійне опрацювання, обґрунтування неточні, не підтверджуються достатньо обґрунтованими доказами;

Оцінка «задовільно» - студент розкрив питання, винесені на самостійне опрацювання, в загальних рисах, розуміє їх суть, намагається робити висновки,

але при цьому припускається грубих помилок, матеріал викладає нелогічно і не самостійно;

Оцінка «незадовільно» - студент не в змозі дати відповідь на поставлене питання або відповідь неправильна, студент не розуміє суті питання, не може зробити висновки.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова

1. *Безуглий В. В., Козинець С. В.* Регіональна економічна та соціальна географія світу. – К.: Академія, 2003. – 687 с.
2. *Блій Г. де, Муллер П., Шаблій О.* Географія: світи, регіони, концепти / Пер. з англ. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.
3. Економічна і соціальна географія країн світу / За ред. С. П. Кузика. – Львів: Світ, 2005. – 672 с.
4. *Кузик С. П., Книш М. М.* Економічна і соціальна географія Америки. – Львів: Вид. центр Львів. ун-ту ім. Івана Франка, 1999. – 300 с.
5. *Книш М. М.* Економічна і соціальна географія країн, що розвиваються. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 264 с.
6. *Книш М. М.* Бразилія: Суспільно-географічна характеристика. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 150 с.
7. *Безуглий В.В.* Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: навч. посібник. – К.: „Академія”, 2007.

Допоміжна

1. *Джаман М. А., Шуканов П. В.* Етногеографические аспекты развития глобализации и регионализации в современном мире: монография/ Под ред. М. А. Джимана. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 200 с.
2. *Дубович І.* Країнознавчий словник–довідник. – К.: Знання, 2004.
3. *Жук П., Мазур Н., Соломонюк Р., Турчак Р.* Етнополітична карта світу ХХІ століття. – Тернопіль, 2000. – 238 с.
4. *Масляк П. О.* Країнознавство: Підручник. К: Знання, 2008. – 292 с.
5. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності: монографія / А. С. Філіпенко та інші. – К.: Знання України, 2004. – 304 с.
6. Міжнародні організації: Навчальний посібник / За ред. О. С. Кучика. – К: Знання, 2005. – 497 с.
7. Політична географія і геополітика: Навчальний посібник / За ред. Б. П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 255 с.
8. *Ушакова Н. Г., Помінова І. І.* Соціально – економічні типи країн: Навч. посібник. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 304 с.
9. *Філіпенко А. С.* Цивілізаційні виміри економічного розвитку – К.: Знання України, 2002. – 190 с.
10. *Цапок С.* Етнодемографічна картина сучасного світу (енциклопедичне дослідження). Львів: ІРД НАН України, 2007 – 418 с.
11. *Юрківський В. М.* Регіональна економіка і соціальна географія. Зарубіжні країни: підручник. – К: Либідь, 2000. – 416 с.
12. *Яценко Б. П., Бобарицька В. К.* Країнознавство: основи теорії: навч. посіб. – К.: Либідь, 2009. – 312 с.

Навчально-методичне видання

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

Методичні рекомендації
Укладач Т.Ю.Лужанська

Тираж 10 пр

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК
№ 4916 від 16.06.2015 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ,
89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

,